

Fejezetek a Gyermekosztály történetéből

Dr. Kamarás János

A gyökerek

A Pázmány Péter Tudomány Egyetem Orvoskarának Gyermekklinikája

A Gyermekosztály gyökerei a SOTE (akkor még Pázmány Péter Tudomány Egyetem Orvoskara) Bókay János utcai Gyermekklinikájára nyúlnak vissza.

A klinika akkori igazgatóhelyettese és a háború utáni első professzora *Gegesi Kiss Pál* volt, az első magyar gyermekorvos, aki gyermekkardiológiai kérdésekkel kezdett foglalkozni. A gyermekkardiológiai beteganyagot nagyrészt fertőző betegségekhez – diftériához, skarláthoz, dysenteriához, de mindenekelőtt febris rheumaticához – csatlakozó gyulladáso szívbetegek, ezek következtében kialakult szöveti elváltozások és átmeneti vagy maradandó ritmuszavarok képezték.

Gegesi Kiss Pálnak 1928 és 1958 közötti hetven közleménye közül azonban egyetlen sem foglalkozott a veleszületett szívfejlődési rendellenességekkel, noha akkor a szívsebészet fejlődésével párhuzamosan a gyermekorvosok a veleszületett szívfejlődési rendellenességekre már egyre nagyobb figyelmet kezdtek fordítani. A szóban forgó időszakra esik az első sikeres Botall-vezeték lekötés (*Gross, 1938*), az első coarctatio műtét (*Crafoord, 1944*), majd a pitvari septum defectus zárása (*Bailey, 1952*).

A Gyermekklinika Bókay János utcai udvarán két földszintes pavilon állt (és áll még a mai napig is), az egyik a skarlátos, a másik a diftériás betegek ellátására szolgált. Ahogy a kötelező diftériás védőoltás következtében a diftériás betegek száma egyre csökkent, helyüket fokozatosan szívbetegek foglalták el.

A Gyermekklinika szívosztálya

A háború után a diftéria osztály ebben a minőségében meg is szűnt, és helyét a szívosztály foglalta el. Attól kezdve, hogy Gegesi Kiss Pál 1945-ben a klinika igazgatója lett, a szívosztály vezetését *Szutrély Gyula* egyetemi tanársegéd – később adjunktus – vette át. Ő már – Bécsben végzett tanulmányai következtében – egyre inkább a congenitalis vitiumok

felé fordult. A szívsebészeti eljárások bevezetése céljából szoros kapcsolatot épített ki a Pécsi Orvostudományi Egyetem sebészprofesszorával, *Kudász Józseffel*, aki az ötvenes évek elején elvégezte az első Botall-vezeték leköttét a Bókay János utcai klinikán.

Időközben a Tüzoltó utcai Fehér Kereszt Kórházból alakult II. sz. Gyermekklinikán *Fonó Renéé* egyetemi docens és *Littmann Imre* OTKI sebészprofesszor együttműködésével a gyermekkardiológia másik centruma is kialakult. Működését fémjelezte a „Fonó Renéé – Littmann Imre: A szív és nagyerek veleszületett fejlődési rendellenességei” című monográfia megjelenése (1951).

Ezt követte a „Gegesi Kiss Pál – Szutrély Gyula: Szív- és vérkeringési betegségek csecsemő- és gyermekkorban” című kézikönyv megjelenése (1953). A klinika beteganyagában közben egyre nőtt a congenitalis vitiumok száma. Az osztályvezető Szutrély Gyulán kívül *Tomory Emília*, *Marcsek Zoltán* és *Gáthy Erzsébet* tartoztak az osztály első munkatársaihoz. A fejlődés újabb lépését jelezte a „Szutrély Gyula – Tomory Emília: Szívhangok és zörejek” című monográfia megjelenése (1955), amely elsőként ismertette hazánkban a fonokardiográfia diagnosztikus jelentőségét.

A további fejlődés érdekében elengedhetetlen követelménynek látszott, hogy a klinikán szívkatéteres laboratórium és szívsebészeti részleg alakuljon. Szutrély Gyula a földszintes diftéria pavilon helyére kétemeletes épületet álmodott, ahol a katéteres laboratórium, a szívsebészet és posztoperatív őrzőosztály nyert volna elhelyezést. A megvalósításnak kedvezett az a körülmény is, hogy Gegesi professzor, akkor az orvosi kar dékánjaként, a fejlesztések terén döntő befolyással rendelkezett. Szutrély doktor tervei azonban Gegesi professzor ellenállásába ütköztek. Ő sajnos megállt a harmincas évek szintjén, és nem vette tudomásul, hogy a szívsebészet térhódításával a gyermekkardiológiában új korszak vette kezdetét. A szakadék egyre mélyült közöttük, és előre látható volt, hogy a végleges szakítás már csak idő kérdése. Az alkalmat ehhez az 1956-os forradalmi események hozták meg.

A Heim Pál Gyermekkorház szívosztálya

A Heim Pál Gyermekkorház Állami Gyermekmenhelyből alakult át gyermekkorházzá. Igazgatója az ötvenes évek elején *Dobszay László* volt, aki megelőzően a szegedi Gyermekklinika c.rk. tanára volt.

Ő kezdte meg a menhely kórházzá szervezését, munkássága azonban derékba tört azzal, hogy 1952-ben koholt vádak alapján letartóztatták és munkatáborba küldték. 1956-ban szabadult – még a forradalom kitörése előtt – és Soroksárra került gyermek-körzeti orvosnak. A forradalmi napokban a kórház dolgozói visszahívták az igazgatói állás betöltésére. Első teendői között szerepelt, hogy felvegye a kapcsolatot Szutrély Gyulával, akihez régi barátság fűzte. Tárgyalásaik eredményeképpen a Heim Pál kórházban gyermek-szívosztály alakult, amelynek vezetésére Szutrély Gyula nyert megbízatást.

Az új osztály 1957. január 1-én nyílt meg. Az osztály első munkatársai a kórház II. sz. csecsemőosztályáról, illetve kisdadosztályáról áthelyezett *Záborszky Béla* és *Tarczal Éva* voltak. Őket csakhamar a gyermekklinikáról *Marcsek Zoltán* követte. Egy másik gyermekklinikai munkatárs, *Tomory Emília* még a forradalom előtt távozott a gyermekklinikáról és a Heim Pál Gyermekkórházban – az újonnan alakult osztállyal szoros együttműködésben – a kardiológiai szakrendelést vezette.

A Heim Pál Kórház szívosztályának megnyílásakor Szutrély dr. méltán remélhette, hogy tervei – amiket a gyermekklinikán nem sikerült megvalósítani, - most valósággá válhatnak. Időközben azonban megváltozott körülötte a világ. A forradalom elbukott, az új rendszer fokozatosan konszolidálódott, a Heim Pál Kórházba visszakерült a régi igazgató, és *Dobszay dr.* „rendelőintézeti igazgatóvá” degradálódott. Egyre nyilvánvalóbbá vált, hogy a nagyvonalú tervek ugyanúgy halálra vannak ítéelve, mint a gyermekklinikán. Amikor pedig már minden veszni látszott, megtörtént a csoda. A csodát *Gottsegen Györgynek* hívták.

Az Országos Kardiológiai Intézet megalakulása

Dr. *Gottsegen György* az *István Kórház* III. Belosztályának volt osztályvezető főorvosa. Széles látókörű belgyógyász és kardiológus volt. Felmérte, hogy korszerű kardiológiai ellátást csakis önálló költségvetésű állami intézmény biztosíthat. Talán a nagyhírű Mexikói Kardiológiai Intézet lebegett a szeme előtt. Szerencsére nemcsak elképzelései voltak, de magas szintű összeköttetései is. Hozzájárult ehhez az az – ebből a szempontból szerencsés – adottság, hogy a Heim Pál Kórházban adva volt egy háttérét veszített gyermek-szívosztály és az *István Kórházban* egy ugyancsak háttér nélküli szívsebészet. Ez a szívsebészet is az 56-os események következtében alakult *Temesvári Antal* főorvos vezetésével azokból az orvosokból, akik *Littmann Imre* professzornak Kanadába történt távozása után jövőjüket az

OTKI városmajori szívsebészetén nem látták biztosítva. Az érintettek ezért örömmel fogadták Gottsegen professzor ajánlatát, hogy működésüket az országos intézet keretei között folytassák tovább. Az említett osztályokból így 1957. szeptember 1-én megalakult az Országos Kardiológiai Intézet. A három klinikai osztályhoz csatlakozott az ugyancsak az Istvánban *Csákány György* főorvos vezetésével alakult röntgen–hemodinamikai osztály. Egyelőre minden osztály a helyén maradt, működésüket a főváros finanszírozta.

Megalakulásakor így az intézet nem volt egyéb, mint országos feladatokkal megbízott fővárosi intézmény, de perspektívikusan magában foglalta egy jövőbeni egységes állami intézmény csíráját.

A Gyermekosztály életében a legfontosabb változást az jelentette, hogy az intézet hemodinamikai laboratóriumában – ha korlátozott számban is – de intézményes mód nyílt szívkatéteres és angiokardiográfiás vizsgálatok elvégzésére. Záborszky Béla volt az első magyar gyermekorvos, aki elsajátította a szívkatéterezés technikáját, amiben a belosztályról Romoda Tibor volt segítségére. A gyermekkori szívkatéterezés úttörőjéhez nemsokára Tarczal Éva és az osztályra újonnan felvett *Bendig László* is csatlakozott.

A szívkatéteres vizsgálatok korlátozottsága következtében, a betegek többsége preoperatív katéteres vizsgálatok nélkül került műtőasztalra. Ennek előfeltételét az orvosok kimagasló jártassága jelentette a klinikai vizsgáló módszerek alkalmazásában. Az osztály szépen megindult fejlődését derékba törte az osztály alapítójának, Szutrély Gyulának 1960 decemberében – 45 éves korában – bekövetkezett tragikus halála. Az Orvosi Hetilapban Gottsegen György a többi között a következő sorokkal emlékezett meg róla: „Ötven tudományos dolgozat – magyar, orosz, német, francia, angol nyelven – és két könyv, melynek egyike a csecsemő- és gyermekkori szívbetegségekről írt hatalmas monográfia, két magyar kiadás után ez évben indult meg a nagy nemzetközi sikerek útján, amikor a szerző kezéből kiesett a töltőtoll: hosszú, békés munkásélet gazdag termésének hihetnők, pedig mindössze 45 évet élt.”.

Szutrély dr. halála után közel négy évre Záborszky Bélára hárult megbízott főorvosként az osztály vezetésének felelősségteljes és hálátlan feladata. Munkáját kiváló hozzáértéssel és szorgalommal végezte, amiért köszönet és elismerés illeti.

1964. szeptember 1-ével nyertem kinevezést az osztály főorvosi (tudományos osztályvezetői) állásába. Az osztályra a SOTE I. sz. Gyermekklinikájáról kerültem, ahol Szutrély dr.-nak 1957-ben történt távozása után, utódjaként, hét évig voltam a szívosztály osztályvezető tanársegédje.

Odaérkezésemkor az orvosi kar négy orvosból állt: Záborszky Bélából, Tarczal Évából, a Sportkórházból átkerült Bendig Lászlóból, és Kárpáti Pálból, aki két év után az intézet belosztályára került, és helyét Fekete Farkas Pál foglalta el 1967-ben.

A megoldásra váró *feladatokat* az osztály részére *három pontban* fogalmaztam meg:

1. országos gyermekkardiológiai gondozóhálózat kialakítása,
2. a korszerű gyermekkardiológiai módszerek meghonosítása és kiterjesztése az újszülött- és csecsemőkorra,
3. nemzetközi kapcsolatok kiépítése.

A gondozóhálózat elsőrendű feladata volt, a meglévő két gyermekkardiológiai centrum (Budapest és Szeged) folyamatos és ésszerű kihasználásának biztosítása, a beutalt betegek előzetes szelekciójával. Ennek a munkának meggyőző bizonyítékát szolgáltatja az az adat, hogy 1965-ben, – amikor még országos gondozó hálózat nem működött – az osztályunkra felvett betegek közel 60%-a nem volt szívbeteg. Ez az arány 1986-ra, az országos hálózat kiépülése után 8%-ra csökkent, és jelenleg nem szívbeteg gyermek beutalására gyakorlatilag nem kerül sor.

Amikor 1964 őszén átvettem az osztály vezetését, a fővárosi – főleg rheumás betegekkel foglalkozó – gondozókon kívül az országban két gyermekkardiológiai gondozó működött: az egyik Pécsen, a másik Egerben. 1981. január 1-ével, a Komárom megyei gondozó megalakulásával a hálózat teljessé vált az országban. A hálózat az Országos Kardiológiai Intézet útmutatásával, alulról jövő kezdeményezésre jött létre a szóban forgó 15 év alatt.

A módszer egyszerű volt, de az osztály orvosaira éveken át áldozatos pluszmunkát rótt. 1965-től kezdve kétévenként gyermekkardiológiai továbbképző tanfolyamokat rendeztünk. A tanfolyamok első hete Sopronban, a gyermek szívstanatóriumban, a második hete Budapesten folyt. A *Simon György* igazgató főorvos vezete Soproni Szanatóriumban az idillikus erdei környezet nemcsak a tudományos elmélyülést, de – távol a főváros zajától – a lelkek közeledését is segítette. Talán ennek is köszönhető, hogy a gyermekkardiológusok a mai

napig nemcsak szakmai, de baráti közösséget is alkotnak. A tanfolyamok igen népszerűek voltak, a résztvevők száma mindig 30-40 fő körül mozgott.

A képzés másik módját az „egyéni továbbképzés” jelentette és jelenti máig is. Ebben a keretben a továbbképzős több hónapot tölt az osztályon és vesz részt annak minden tevékenységében. Az osztály fennállása óta átlagosan havi két orvos volt az osztályon, ami csaknem ezer gyermekorvos gyermekkardiológiai továbbképzését jelenti. Magyar orvosokon kívül számosan voltak ezek között a szomszédos országokból is.

A gyermekkardiológiai ismeretek rendszeres elsajátításának nagy lökést adott, hogy sürgetésünkre 1979-ben a „Csecsemő- gyermekkardiológia” tárgykörből szakorvosi képesítés megszerzésére nyílt lehetőség.

Végül nem lebecsülhető az évenként két ízben megtartott tudományos ülések továbbképző jelentősége. Az első ilyen ülésre osztályunk kezdeményezésére 1971-ben került sor az István Kórház kultúrtermében. 1976-ban ugyancsak az osztály kezdeményezésére megalakult a „Magyar Gyermekorvosok Társasága és a Magyar Kardiológusok Társasága - Gyermekkardiológiai Szekciója”. Az eddigi elnökök mindegyike osztályunk tagja volt; első elnöke én voltam, 1984-ben történt nyugállományba vonulásomig.

Az elnökségben Záborszky Béla és az ő nyugdíjba vonulása után *Kiss András* követett.

(A további elnökök is a Gyermekosztály vezető gyermekkardiológusai voltak: *Kádár Krisztina* és *Szatmári András* [2002 – jelenleg is] – *A szerk.*)

Az a szerencsés körülmény, hogy 1967-től kezdve a négy tapasztalt gyermekorvosból álló orvosi karban a következő hét éven át nem volt változás, ideális lett volna az élénk tűzött feladatok megvalósítása szempontjából, de váratlan események jöttek közbe.

A Gyermekosztály az István Kórházban

Az István Kórház gyermekosztálya főorvosának, Lukács József prof.-nak halála után, annak a lehetősége merült fel, hogy az István Kórház Gyermekosztálya olvadjon be a Heim Pál Gyermekkórházba, és helyére költözzék át a Heim Pál Kórházból a Kardiológiai Intézet Gyermekosztálya. Így 1967 őszén átköltöztünk az István Kórház „H” épületébe. Ezzel az

intézet minden osztálya egyazon kórháztelepre került, ami közelebb hozta az egységes intézet koncepciójának megvalósulását.

Nemsokára kiderült, hogy új helyünkre az István Kórház egyik osztálya „szemet vetett”. Számunkra rövidesen új elhelyezést jelöltek ki az időközben megszüntetett gyermekbőrosztály helyén, az „O” pavilonban.

Az „O” pavilon az első világháború sebesültjei részére 1914-ben épült földszintes barakk volt, amit azóta már le is bontottak. A barakknak mégis volt két előnye. Az egyik, hogy nem irigyelte tőlünk senki, a másik, hogy a barakk másik szárnyában volt az intézet röntgenhemodinamikai osztálya, így a közlekedés a két osztály között zárt folyosón keresztül volt lehetséges.

Az intézet hemodinamikai laboratóriumában és szívsebészetén akkor még újszülött- és csecsemőkori beavatkozásokra csak korlátozott lehetőség volt. Ezért szoros együttműködést építettünk ki a II. sz. Gyermekklinika szívsebészetével, ahol a mi szívsebészetünkről odakerült *Böröcz Lajos* már végzett csecsemőkori szívkatéteres vizsgálatokat és zárt szívműtéteket. Az együttműködés gyümölcsöző volt és 1976-ban, Szófiában, a Bolgár Kardiológus Társaság tudományos ülésén *Záborszky dr.-ral* már 32 eset kapcsán számoltunk be csecsemőkori „pulmonalis band” műtétek késői prognózisáról.

1963-ban megalakult az „Európai Gyermekkardiológusok Társasága”, amelynek tagsága akkor még száz főre volt korlátozva. 1967-ben első magyar gyermekkardiológusként a társaság rendes tagja lettem, majd 1970-ben a társaság nyolctagú vezetőségébe is beválasztottak. A választás három évre szólt, de lejártával újabb három évre meghosszabbították. Az évente megtartott többnapos tudományos üléseken, az ugyancsak évente megtartott vezetőségi üléseken és az egységes nomenklatúra kidolgozására alakult bizottság tagjaként sikerült a nagy európai centrumok vezetőit megismernem és jó részükkel személyes barátságot kötnöm. Ezek a kapcsolatok tették lehetővé, hogy *Záborszky dr.* több hónapos tanulmányútra Finnországba, *Fekete Farkas dr.* 1970-ben egyéves időtartamra svájci ösztöndíjjal Zürichbe, *Bendig László* 1972-ben holland ösztöndíjjal egy évre Groningenbe, és 1981-ben *Kiss András* Humboldt-ösztöndíjjal egy évre Hannoverbe mehetett gyermekkardiológiai tanulmányok folytatására.

Egyidejűleg a Szívsebészeti Osztály vezetője, dr. Árvay Attila - aki a nyugdíjba vonult Temesvári Antal helyére került – *Lozsádi Károly* szívsebésznek és *Várkonyi Péter* aneszteziológusnak a csecsemőkori szívsebészet tanulmányozására egyéves tanulmányutat biztosított az angliai Leeds-ben.

Időközben a Gottsegen professzort követő *Gábor György* professzor, intézetünk második menedzser szemléletű vezetőjének lelkes erőfeszítése nyomán megindult az intézet új székházának felépítése az István Kórház Hámán Kató úti (ma Haller út) frontján. A kilenc emeletes impozáns épület 1976 végére készült el, és helyet adott mindhárom klinikai osztálynak és az összes diagnosztikus laboratóriumnak.

1973-ban, miután a fent említett orvosok visszajöttek külföldi tanulmányútjaikról, úgy tűnt, hogy az új épületben biztosítva lesznek a gyermekkardiológia korhatár nélküli működésének személyi és tárgyi feltételei.

1974 decemberében így került hozzánk a Sportkórház megszűnt gyermekosztályáról *Oprea Valéria* dr.-nő, majd 1975-ben Kiss András dr. a Szabadsághegyi Gyermekgyógyintézetből. Ebben az időben vezettük be azt, hogy az újonnan felvett orvosok egy évet a Szívsebészeti Osztály posztoperatív őrzőjében töltsenek el, a posztoperatív teendők elsajátítása céljából. Ennek megfelelően *Oprea dr.-nő* és *Kiss dr.* is egy-egy évet töltöttek a szívsebészetben.

A Gyermekosztály az új székházban

A Hámán Kató (ma: Haller) úti új épületbe 1977 őszén költöztünk be. Az osztály orvosi karát kivülem a három régi törzstag: *Záborszky dr.*, *Bendig dr.* és *Tarczal dr.-nő*, továbbá az újabb generációt képviselő *Oprea dr.-nő* és *Kiss dr.* képviselte. A legdöntőbb változást az jelentette, hogy saját szívkatéteres labor állt rendelkezésünkre és újszülött intenzív részleg is nyílt. Igaz csak egyirányú angiós felvételekre alkalmas készüléket kaptunk, de a saját labor mégis nagy előrehaladást jelentett. Erre annál inkább szükség volt, mert a II. sz. Gyermekklinika szívkatéteres laboratóriuma 1976-ban, a röntgenkészülék elévülése miatt végleg beszüntette működését.

Az intenzív- újszülött részleg vezetésére több személyi elképzelésem is volt. Miután a nehéz és hálátlan feladatot sorra nem vállalták, a fiatal, de agilis és tehetséges *Oprea dr.-nő*re esett a

választás. A választás jónak bizonyult, nélküle nem indulhatott volna meg a korszerű intenzív-újszülött ellátás. Az első évek eredményeiről közleményben számoltunk be a Gyermekgyógyászat c. folyóiratban (1985).

Szívsebészeti Osztályunknak olyan nagy volt a várólistája felnőtt betegekből, hogy nem jöhetett szóba az a megoldás, hogy a II. sz. Gyermekklinikától átvegye a csecsemő-szívsebészet feladatát. A kérdés csak a két intézmény együttműködésével volt megoldható úgy, hogy a kivizsgálás nálunk, a műtéti ellátás a II. sz. Gyermekklinikán történjék. Nagy haladást jelentett, hogy 1982-ben kétirányú angiokardiográfias felvételekre alkalmas készülék került szívkatéteres laboratóriumunkba. A zavartalan működést nagymértékben az a pozitív hozzáállás biztosította, amit a Röntgen Osztály vezető főorvosa, *Palik Imre* és *Piskóthy Ágnes* főmunkatárs részéről élvezhettünk. A kivizsgálás eredményeit a hetenként megtartott közös értekezleten beszéltük meg és egyeztünk meg a műtéti indikációban.

Fokozatosan bevezetésre kerültek az endocardialis biopsziák, majd az elektrofiziológiai vizsgálatok. A diagnosztikus vizsgálatok mellett egyre nagyobb teret nyert a „terápiás szívkatéterezés”, amit a Rashkind-féle ballon-septostomia, billentyűszűkületekben és coarctatio aortaeban ballondilatáció és intracardialis elektroterápia képviselt. 1982-ben szívkatéteres vizsgálatok száma már meghaladta az évi ötszáz vizsgálatot.

A hetvenes évek második felétől kezdve fokozatosan épül be diagnosztikus módszereink közé a rohamos gyorsasággal fejlődő echokardiográfia. A módszert *Lengyel Mária* honosította meg az intézet Belosztályán. Az osztály orvosi kara ugyanakkor *Kádár Krisztinával* bővült, akinek hamarosan alkalma nyílt egy éves Leeds-ben eltöltött tanulmányútra, ahol főleg az echokardiográfia gyermekkardiológiai alkalmazását tanulmányozta. Tapasztalatait hazatérése után itthon hasznosította. (1986-ban echokardiográfias témakörből kandidátusi, későbbi doktori fokozatot szerzett, és az évek során a csecsemő- és gyermek echokardiográfia első számú hazai szaktekintélyévé vált. – *A szerk.*)

Az osztály munkatársai nemzetközi tudományos fórumokon és szaklapokban egyre többet szerepeltek. Feltehetően ennek köszönhető, hogy az osztályt az a megtiszteltetés érte, hogy az Európai Gyermekkardiológusok Társaságának vezetősége bennünket bízott meg a társaság 16. évi tudományos ülésének megrendezésével. Az ülés 1978. május 9-12. között folyt le a

Nemzeti Galéria előadótermében, a Budai Várban. A gyermekkardiológia akkori neves képviselői csaknem kivétel nélkül jelen voltak. Az eddig megtartott kongresszusok közül ennek volt a legtöbb résztvevője: 28 országból 235-en. Számtalan köszönő és elismerő levelet kaptunk, amelyek tükrözték, hogy nemcsak a magyar gyermekkardiológia, hanem az ország jó hírének is szolgálatot tettünk.

A következő évek folyamán az orvosi kar újabb tagokkal bővült (*Koncz Erzsébet, Vázsonyi Júlia*).

1982-ben – elsőnek az alapító tagok közül – nyugállományba vonult Tarczal Éva; helyére *Szatmári András* került a DOTE Pulmonológiai Klinikájáról, aki itt-tartózkodása közben szerzett gyermekorvosi és gyermekkardiológusi szakképesítést, és 1984-ben több évre hollandiai tanulmányútra ment. (Munkássága később a congenitalis vitiumok katéterterápiás eljárásainak bevezetésében és magas szintű művelésében csúcsonodott ki. – *A szerk.*)

1984-ben, húsz éves osztályvezetői és negyvenhárom éves orvosi működés után nyugállományba vonultam. Utánam az osztályvezetői állást Bendig László töltötte be. A gyermekkardiológia minden ágára kiterjedő tudását – sajnos – csak öt éven át kamatoztathatta, mert 1991-ben – hatvan éves korában – súlyos betegségben, rövid szenvedés után elhunyt. A róla írt nekrológot az alábbi mondattal fejeztem be: „Ma még fel sem fogjuk teljes valóságában, hogy távozása milyen űrt hagy maga után a magyar gyermekkardiológiában. Csak remélni lehet, hogy majdan akadnak az új generációban olyanok, akik felejtethetetlen példáját követni fogják.”

1994-ben az alapító tagok „utolsó mohikánja”, Záborszky Béla is nyugdíjba ment, és nyugdíjasként az osztály járóbeteg-rendelését vezette.

Bendig dr. váratlan halála után az osztályt megbízott vezetőként Kiss András, majd Oprea Valéria vezette. (1998 óta az osztály vezetője és 2005 óta a Gyermekszív Központ orvosigazgatója *Szatmári András*. – *A szerk.*)

Gábor György professzor 1979-ben bekövetkezett halála után *Árvay Attila* professzor vette át az intézet vezetését, 1993-ban történt nyugállományba vonulásáig. Helyére a II. sz. Gyermekklinikáról *Lozsádi Károly* professzor jött át – helyesebben jött vissza oda, ahonnan 20 éve ment el – de most már főigazgató főorvosként.

Másfél év után, 1994. júliusában követte őt a II. sz. Gyermekklinika szívsebészeti team-je, orvosokkal és nővérekkel együtt. Ezzel elérhetővé vált a Gyermekosztály egymást követő főorvosainak negyven éven át dédelgetett terve, hogy a Kardiológiai Intézet korhatár nélküli ellátást biztosítson a 0-14 éves korosztálynak. (A terv megvalósulását a felépült és 1999-ben átadott **Gyermekkardiológiai Központ** jelentette. – *A szerk.*)